

Ankara'nın Çevre Sorunlarında Neden Sonuç Bağlantıları ve Acil Çıkış Kapısı

Baran BOZOĞLU

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Y.K. Üyesi

Ankara üzerine özellikle son 15 yıldır birçok şey söylendi. Ulaşım sorunlarından, çevre sorunlarına, yönetilme biçiminden, yoksunluğuna kadar farklı yelpazelerde görüncü de tek temelde cisimleşen meseleler dillendirildi, tartışıldı. Mühendis, mimar ve şehir plancılarının bizzat içinde bulunduğu bu tartışmaları tekrar dillendirmenin yerinde olup olmadığını düşünürken, yaklaşan yerel seçimlerle genel olarak "ne yapılması gerektiği"nin irdelenmesinin daha yararlı olacağını artık fark etmek gerekiyor. Ancak ne yapılması gerektiğini tartışırken sorunlar arasındaki bağlantıların iyi tanımlanması yerinde olacaktır. Bu metinde de, öncelikle genel hatları ile bir kent olarak Ankara'nın mevcut iktisadi yapı içerisinde son dönemde nasıl şekillendiği, bu şekillenişteki değişimle bazı çevre sorunlarının gelişimi, bağlantıları ve bu bağlantıların temelini oluşturan "asıl meselenin" çözümünde genel anlamda ne yapılması gerektiği tartışılacaktır. Çevre sorunlarının ve bağlantılarının tümünü burada irdelenmek ve çözüm önerilerini değerlendirmek hiç kuşkusuz alan darlığı nedeniyle imkânsızdır. Bu nedenle kapsamı daraltılarak örneklemelerle anlatılmaya çalışılacaktır.

Nereden Nereye?...

20. yüzyılın sonlarına doğru özellikle kuzey ülkelerinde yaşanan değişim süreci kamu yönetimi biçimlerini ve hiç kuşkusuz iktisadi yapıları etkilemiştir. Bu etkilenişten kentlerde kendilerine düşen payı almışlardır. Refah devleti yaklaşımının terk edilışı ile başlayan değişim ülkemiz gibi gelişmekte (!) olan ülkeleri çok daha derinden etkilemiştir. Devletin sosyal haklardan taviz vermeye başlaması ve hemen hemen her yerde temel ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmesi "göç" kavramının ülkemiz gündeminde yer bulmasına neden olmuştur.

Artan nüfus ile birlikte kentlerde ucuz emek artık tümüyle oluşmuş ve piyasanın koşullarına terk edilmiştir. Kentlere göç eden halk kendi ihtiyaçlarını karşılamak zorunda bırakılmış ve en temel hak olan barınma ve ısınma hakkını kendi emekleri ile yaratmaya çalışmıştır. Piyasanın ihtiyaçları nedeniyle çok fazla derf edilmeyen bu sorun sonraki dönemde plansız kentleşen alanların önemli bir oy potansiyeli haline gelmesiyle de desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Kent yönetimleri de bu sorunlara çözüm üretme sıkıntısı yaşamıştır. Elbette dönemin siyasi sorunları da çözüm üretme sürecine engel olarak görülebilir ve hükümetlerin oluşum süreci, sokakların kamplaşması ve yerel yönetimlerdeki istikrarsızlık bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir.

Ülkemizde plan, proje ve program kavramlarının geç gelişmesi de özünde bu sorunların temeli sayılabilir. Öte yandan, kimin neyi nasıl planladığını tartışmadan, planlama yaklaşımının daha önceden olmadığına üzülme aslında sadece gelişen hukuksuzluklara üzülme başka bir şey değildir.

Bu aşamada, Ankara'da geline noktanın tam da mevcut ekonomik yapının götürüleri sonucunda oluşan değişimle birlikte şekillendiğini anlayabiliriz. 1970'lerde artan göç zaten büyüme sürecine giren Ankara'nın çeperlerini doldurmuş ve alt yapısı bu göç dalgasına karşı yetersiz kalan kentin günümüze taşınan sorunlarını doğurmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde hedeflenen ulus-devlet yaklaşımı ile İstanbul'un egemenliğine -yüzyıllar boyunca gelişen değişen ve kökleşen bir büyük kenttir- son verilmeye çalışılmış, ülkenin iktisadi gelişiminin Anadolu'nun diğer kentlerine yayılması hedeflenmiştir. Farklı illerde yeni fabrikalar kurulmuş ve üretim yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Öte yandan tarım reformları gerçekleştirilmiş ve tarım kredileri düzenlenmiştir. Bunun getirisi olarak da kırdaki makineleşmeye gidilmiş ve iş gücü fazlası oluşmuştur. Ankara da

başkent oluşunun verdiği öncelikle, göçün gözde kentlerinden birisi olmuştur.

İlk dönemde gelişen çarpık kentleşme, kentliler tarafından olumsuz karşılanmış, gecekondulaşma yönetimler tarafından engellenmeye çalışılmış, kimi gecekondular yıkılmış ancak yerine ertesi gün yenileri yapılmıştır. Kentsel ranttan payını fazlasıyla almaya çalışan bürokrasi ise bu rantı öncelikle paylaşmak istememiş fakat daha sonra kaçınılmaz olarak buna engel olamamıştır. Aslında, engel olamamanın özünde bu soruna bütüncül bir yaklaşımla çözüm üretilememesinden yani iktisadi ve sosyal hedeflerin tutturulamaması ve beklenen yerel kalkınmanın gerçekleşmemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

1970'lerde solun egemen olduğu ve siyasi mücadelelerin kent içerisindeki rant mücadeleleri ile perçinlendiği dönemde; düzensiz, plansız yani geleceksiz kentleşme süreci Ankara'nın sorunu olarak görülmemiş ve somut adımlar atılmamıştır. Darbe sonrası liberal ekonomi politikalarının uygulayıcısı olan ANAP hükümetinin iktidara gelmesiyle, gecekonduların sorununu kent içerisindeki rantın dağılım sorunu olarak algılanmasının yanında bir oy potansiyeli olarak da görülmeye devam edilmiştir. Türkiye'de neo-liberal politikaların etkinleştiği ve kentlere egemen olduğu son dönemde ise plansız yapılanma sorgulanırken kentin kullanım değerinden çok değişim değerinin egemen olduğu ve rantsal dağılımın sermaye çevresi ile toplumsal politikalarından uzak bir biçimde gerçekleştiği açıkça gözlenebilmektedir.

Ankara'nın çevresel sorunlarının ortaya çıkış sebeplerinin ancak bu genel perspektif ile daha iyi anlaşılabilirliğini unutmamak gerekir. Özetlemek gerekirse, iktisadi yapı (kapitalist ekonomi biçimi) ulusal politikaları ve bu politikalar çerçevesinde yerel politikaları belirlemektedir. Göç sorunu, sanayileşme ve sorunlara çözüm üretilemeyen durumu, özünde kapitalist yapının oluşturduğu politik zeminin yansımasıdır. Bu temelde çevresel sorunların irdelenmesi çözüme gidilen yolda "kayıp, düşmemeyi" sağlayacaktır.

Ankara'nın Çevresel Sorunları ve Bağlantıları

Mogan ve Eymir göllerindeki kirlilik, kent merkezinin vasıfsızlaştırılması ve makineleştirilmesi, alışveriş merkezlerinin egemenliği, hava kirliliği, su sorunu, atık problemi, ulaşım sorunu ve iklimize gelebilecek diğer çevresel sorunlar arasından en can alıcıları kentlilerin doğrudan yaşamsal faaliyetlerini etkileyen su ve hava kirliliği sorunlarıdır. Ancak ekolojinin bütünselliğini ve insan bedeninin yapısını düşündüğümüzde yaşanan sorunların aslında birbirini ne kadar etkilediğini daha iyi algılayabiliriz.

Örneğin; Ankara'da yaşanan hava kirliliği problemi ulaşım ve ısınma politikası ile doğrudan bağlantılıdır. Ulaşım ve ısınma politikası ise yukarıda da bahsedildiği gibi iktisadi politikanın bir sonucudur. Öncelikle ulaşım sorunu ile başlayacak olursak; Ankara'nın kent yönetimi toplum merkezli değil sermaye merkezli bir yaklaşımı seçerek, araç kullanımını teşvik etmekte ve yıllardır metro çalışmalarını tamamlamayıp, geliştirip yaygınlaştırmayıp otomobil sektörünün ve petrol sektörünün palazlanmasını sağlamaktadır. Öte yandan, toplum yararı gözetmeyen bu ulaşım politikası Ankara'daki hava kirliliğinin de kaynağıdır. Tüketim artırılmakta ve bununla birlikte kentlilerin soluduğu hava kalitesi düşürülerek, kentlilerde artan sağlık sorunlarına maruz kalmasına neden olmaktadır. Buradaki durum, kent yönetiminin toplum yararı gözetilen bir işten kaçarken kapitalist ekonominin çarklarının dönmesini sağlamasıdır. Diğer bir sonuç ise kentlilerin uzun kuyruklarda araç beklemesi, pahalıya ve konfordan uzak yolculuk yapmasıdır. Bu durum ise ayrı bir insan sağlığı problemini ortaya çıkarmaktadır. Ek olarak, unutmamak gerekir ki, plansız yapılaşma ile sağlıklı bir ulaşım sürecinin işletilmesi çok zor hale gelmiştir. Gecekonduların yıkılarak, çok katlı modern (!) gecekonduların inşası aşamasında ne yazık ki ulaşım problemi düşünülmemiş ve en fazla alan kullanım yaklaşımı ile binalar yapılmıştır. Metro ve tramvay çalışmaları da bu plansız yapılaşma ile oldukça masraflı ve zor görünmektedir.

Hava kirliliğinin diğer önemli kaynağı ise ısınma sorunudur. Isınmadan kaynaklı hava kirliliği son günlerde Ankara gündeminde yoğun bir biçimde yer almaktadır. Yetkililerin açıklamalarının aksine Ankara'nın merkezinde akşam saatlerinde nefes almak oldukça güçleşmektedir. Burada; ulusal ölçekte belirlenen enerji politikası, enerjide çeşitliliğin azlığı, doğalgaz bağımlılığı ve tüm bunların yanında Ankara yerelindeki kent yöneticilerinin ısınma sorununa çözüm bulmaktan uzak durmaları ısınma probleminin temellerini oluşturmaktadır. Sonuç olarak palazlanan sektör ise doğalgaz sektörü ve ara süreçlerdeki küçük balıklardır. Öte yandan, Büyükşehir Belediyesi'nin kartlı doğalgaz sayaçlarını iki katı paraya kentlilere satması ise ayrı bir rantsal mevzudur. Mevcut politik zemin ise bu sorunlara yine çözüm üretmekten aciz kalarak, kimilerine göre sadaka, kimilerine göre oy, kimilerine göre köleleştirme, kimilerine göre ise acıma yaklaşımı ile kömür kullanımı teşvik etmiş ve çeşitli bütçelerle kömür dağıtımını yapmıştır. Sonuç yine insan sağlığı problemleri ve doğanın tahribatı olmuştur. Hiç kuşkusuz kentin çanak şeklindeki yapısı ve göç nedeniyle artarak yoğunlaşan nüfus bu konuda etkinin artmasına neden olmaktadır. Görüldüğü üzere hava kirliliğinin ısınmadan ve ulaşımından olmak üzere iki önemli kaynağı vardır.

Bu kaynakların oluşum nedenleri ise; göç, sermaye sınıfının kente egemen olması ve idare etmesi ve plansız kentleşmedir. Şimdi kurulan bağlantılara bir yenisini daha ekleyebiliriz. Bu yeni bağlantı ise kentsel dönüşüm meselesidir. Bu meselede en somut örnek olarak Dikmen Vadisi verilebilir. Dikmen Vadisi, Ankara'daki önemli gecekondu alanlarından birisidir. Kent merkezine yakınlığı ile ayrı bir rant sal öneme sahiptir. Bu çerçevede, kent yönetimleri bu alanı dönüştürmeyi hedeflemiş ve kısmen başarılı da olmuşlardır. Peki, bu bölgenin bir barınma hakkı meselesinden ziyade, çevresel sorunlarla olan ilişkisi nereden gelmektedir? Kısaca açıklamak gerekirse, Dikmen Vadisi birçok yerde okuyacağınız hatta internet aracılığı ile tepeden fotoğrafını görebileceğiniz bir alan olarak Ankara'nın solunum sisteminin önemli bir parçasıdır. Kentin havasını sirküle eden ve kentin nefes almasını sağlayan önemli bir alandır. Yani buraya yapılacak her türlü müdahale bütüncül olarak değerlendirilmeli ve etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Şu andaki durum ise ne yazık ki böyle görünmemektedir. Yüksek binalar Dikmen Vadisi'ne egemen olmakta, nüfus yoğunluğu arttırılmakta ve yeni binalar yapılması hedeflenmektedir. Ankara'nın mevcut hava kirliliğini perçinleyecek ve soluk borusunun tıkanmasına neden olacak bu projelerin de bir çevresel sorun olduğunu unutmamak gerekir.

Görüldüğü üzere hava kirliliği meselesi aslında Ankara'nın diğer birçok sorunu ile bağlantılı durumdadır.

Su sorununa gelecek olursak, durum hava kirliliğinden daha vahim boyutlara ulaşmıştır. Yalnızca kirlilik sorunu değil, son iki sene içerisinde yapılan tartışmalar da vahimliğin derecesini arttırmıştır. Nüfus artmış, bunun yanında daha önceki dönemlerde planlanan yatırımlar göz ardı edilmiş, günü kurtarma kaygısı ön plana çıkmış ve anlık çözümlerle 21. yüzyılda Ankara susuzluk sorununu ciddi şekilde yaşamıştır. Günlerce musluklardan su akmaması bir yana, Kızılırmak projesi ile gündeme gelen kirlilik tartışması hem ciddi şekilde psikolojik bir erozyona neden olmuş hem de bidon ve damacana satışları ile su sektörünü hareketlendirmiştir. Bunun yanında, kentlinin yoksulları bu şaibeli suyu kullanmaya maddi koşulları nedeniyle mecbur bırakılmıştır. Etkileri henüz net olarak gözlemlenemeyen bu su kirliliği, Ankara'nın önümüzdeki dönemde de gündeminde yer alacaktır.

Bu sorunun temelleri arasında yer üstü ve yeraltı suların kirlenmesi de etkilidir. Bağlantıları daha iyi algılayabilmek için tam da bu noktada, Mogan ve Eymir Gölleri'ne ve elbette Ankara Çayı'na değinmek gerekir. Eymir ve Mogan Gölleri, doğal göller olup Ankara'nın sulak alan ekosisteminde önemli yere sahiptirler. Coğrafi olarak Eymir Gölü, Mogan Gölü'nden gelen yer üstü ve yeraltı suları ile beslenmektedir. Eymir Gölü'nden ise İncesu Deresi oluşmakta ve diğer akıntılarla da birleşerek Ankara Çayı'nı oluşturmaktadır. 1950'lerde insanların yüzmeyi öğrendiği sağlıklı birer göl olan Eymir ve Mogan Gölleri, bugün dönem dönem ölü balıkların kıyıya vurduğu pis kokulu su birikintileri olarak anılmaktadır. Mogan gölü'nün fazla suları iki göl arasındaki Gölbaşı yerleşimi içinden geçen bir kanalla, Eymir gölü güneyindeki sulak alana aktarılmaktadır. Bu alanda yayılım gösteren suların yeraltından ve yerüstünden Eymir gölüne ulaşması nedeniyle, Mogan Gölü'ne Gölbaşı havzasından derelerle taşınan azot, fosfor, toplam katı madde gibi yüksek kirlilik parametreleri Eymir Gölü'nü de etkilemektedir. Aynı zamanda, Mogan Gölü zamanla evsel, endüstriyel ve tarımsal kaynaklı kirleticilerle doğrudan ya da yüzeysel akış yoluyla kirletilmiş, dolayısıyla yüksekliği azalmış ve 3 metrelik kot farkı ile yüzey su akışı oldukça azalmıştır. Bu durum Eymir'in durağan bir göl olmasına neden olmuş ve göl kirlilik yükünü kaldıramaz hale gelmiştir. Eymir Gölü'nün kirlenmesine katkıda bulunan bir diğer önemli husus ise, iki göl arasında bulunan çöp sahasıdır. Mevcut durumda transfer istasyonu olarak kullanılan, önceleri düzenli depolamanın da yapıldığı alan gerekli teknik altyapı donanımlarının yapılmaması nedeniyle yüzeysel su kaynakları ile yeraltı sularını kirletmeye devam etmektedir. Buna bir de doğal yolla gelişen sazlıkların Mogan Gölü'nden sökülmesi eklendiğinde felaket hızlanmıştır. Mogan Gölü'ne yapılan müdahalenin "doğal alanın kullanımının sağlanması amacıyla

yapıldığı"nın belirtilmesi ise bilimden uzak bir kent yönetiminin iktidarda olduğunu ortaya koymaktadır.

Hatip ve Çubuk Çayları'ndan oluşan Ankara Çayı ise kentin diğer bir önemli değeridir. Atıksu deşarjları ve Hasanoğlan ile Lalahan'dan bırakılan sanayi atıkları, bir dönem Mamak Çöplüğü'nden gelen pis su ve sorunun Ankara Çayı'nın üstüne betonla örtülerek kapatılmaya çalışılması, kent içerisinde kötü kokuların hakim olmasına ve hastalıklara neden olmuştur. Mogan, Eymir Gölleri ile Ankara Çayı'nda yaşanan kirlilik, Ankara'nın yeraltı ve yer üstü su rejimini doğrudan etkilemekte ve zaten az olan suların daha da kirlenmesine neden olmaktadır.

Su sorunu da insan yaşamına ve kentlilerin huzuruna önem vermeyen bir yaklaşımla yönetilemez hale gelmiş ve perçinlenmiştir. Bu süreçte de rantsal denge kendini yeterince göstermiş ve su sorunun çözümü yeterince tartışılmadan göz ardı edilmiştir.

Öte yandan, son dönemde Alışveriş Merkezleri (AVM) olarak adlandırılan, onlarca farklı mağazayı, sinemaları, restoranları içerisinde bulunduran beton yığınları Ankara'nın dört bir yanında boy göstermiştir. Kent merkezinin araç trafiğine terk edilmesi, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin yaygınlaştırılıp geliştirilmemesi, tam da piyasa koşullarının istediği sonucu doğurmuş ve "tüket(!)" şiarının betonlaştığı yapıları oluşturmuştur. İnsanların bu kapalı ve ruhsuz mekânlara sokulup kentine yabancılaştırılması, kent dokusunu hissetmemesi, doğadan koparılması, huzursuz ve umarsız bir kentli kitlenin yaratılarak yoksunlaşmayı sağlamaktadır.

Çözüme Giden Yol Sorgulamadan Geçiyor

Çevre sorunlarının yoğun yaşandığı Ankara'da çözümü irdelemek için belki de metnin ikinci paragrafındaki ünlem "(!)" işaretine dikkat etmek gerekiyor. Bugün; bir kent için gelişme ve kalkınma kavramları, kent içerisindeki tüketimin artırılması, katlı kavşakların yaygınlaştırılması, bireysel araç kullanımının teşvik edilmesi, alışveriş merkezlerinin egemenliğinin sağlanması gibi kapitalist ekonomi biçiminin sonuçları olarak görülmeli ve bu perspektifte tartışılmalıdır. Kent dokusunun yok edildiği, sağlıksız yaşamın hakim kılındığı, yaşamların kentin sadece tüketim alanlarında bir araya geldiği bu durumu Ten ve Taş kitabında Richard Sennett şu şekilde aktarıyor;

"... otomobillerden kesintisiz uzayıp giden dökme beton otoyollara kadar uzaman hareket teknolojileri insan yerleşimlerinin sıkışık merkezlerden çevre mekânlara genişlemesini mümkün kılmıştır. Böylece mekân salt hareket

amacının aracı haline gelmiştir artık kent mekânlarını onların içinde araba kullanmanın, onlardan çıkmanın ne kadar kolay olduğuna bakarak değerlendiriyoruz. Bu hareket güçlerine esir olmuş kent mekânının görünüşü zorunlu olarak nötrdür: Sürücü arabasını, ancak kente özgü dikkat dağıtıcı özelliklerin asgariye inmesi sayesinde güvenle sürebilir; iyi araba kullanmak standart işaretler, ayırım çizgileri, drenajlar ve ayrıca diğer sürücüler dışında sokak hayatı olmayan sokaklar gerektirir. Kent mekânı salt hareketin bir işlevi haline geldikçe, kendi içindeki uyarım kapasitesini de yitirir; sürücü mekânın içinden geçip gitmeyi ister, onun tarafından uyarılmayı değil."

Ankara'nın durumunu özetleyen bu cümleler bizlerin çözüme ne kadar muhtaç olduğunu ve bir o kadar da mevcut durumla birlikte bu çözümün ne kadar zor olduğunu gösteriyor. Toplumsal, kültürel ve sosyal mekânların yok olduğu bir şehirde kentimize gittikçe yabancılaşmamız ve onun birçok alanına gidemez olmamız aslında kentimizle olan iletişimimizin ne kadar koptuğunu ortaya koyuyor.

Peki, bu durumdan kurtulmak mümkün müdür?

90 günde katlı kavşaklar yapılabiliyorsa, bir anda onlarca gecekondulu yıkılıp yerine plazalar dikilebiliyorsa, mevcut doğal göllerin kirlilikten korunması yerine büyük masraflarla yapay göller yapılabiliyorsa, alışveriş merkezlerine hemencecik alan tahsisleri ve ulaşım imkanları sağlanabiliyorsa, tarihi bir değer olan Havagazı Fabrikası müze yapılmak yerine anlık kepçe darbeleri ile yıkılabiliyorsa, Ankara'nın yaşanılabilir, meydanlarıyla, müzeleriyle, kültürel ve sosyal aktiviteleri ile, geniş yeşil alanlarıyla, temiz havası ve suyuyla, üretimin egemen olduğu bir kent haline dönüşmesi olasıdır.

Bu olasılık 29 Mart 2009 yerel yönetim seçimlerinde Ankaralı mühendis, mimar ve şehir plancılarının, sürece müdahil olması ve önümüzdeki dönemde kent yönetimine demokratik katılım kanallarının açılması, her türlü kentsel çalışmada bu kentin mühendis, mimar ve şehir plancılarının temsilcisi olan TMMOB'ye bağlı Odaların yerel bileşenlerinin de görüşlerinin alınması ve yatırımların ranta değil halka aktarılması gibi oldukça haklı taleplerin güçlü bir şekilde dillendirilmesi ile gerçeğe dönebilecektir. Hiç kuşkusuz iktisadi yapının çeperleri de bu sorgulama sürecinde yıpratılacak ve geleceğe "acil çıkış kapısı" açılacaktır.